

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 929.5(497.4)
prejeto: 21. 4. 2006

Angelika Hribar

višja bibliotekarka na Filozofski fakulteti v Ljubljani v pokoju, Prečna ul. 3, SI-1000 Ljubljana
e-mail: angelika.hribar@volja.net

Strmolski graščak Rado Hribar in njegova rodbina

IZVLEČEK

Rado Hribar, zadnji zasebni lastnik gradu Strmol, je izšel iz znane ljubljanske družine slovenskega tiskarja, industrijalca, politika in slovanofila Dragotina Hribarja. Mati Evgenija Šumi (Schumi) pa je bila iz meščanske družine tovarnarjev slaščic Franca in Josipine Schumi. Prispevek prinaša kratko zgodovino družin ustanoviteljic tovarne bonbonov Šumi in tovarne trikotaže Pletenina in še nekaj o družini, iz katere je izšla Radova žena Ksenija, vnukinja "najbogatejšega Slovenca" Josipa Gorupa pl. Slavinjskega, doma iz Slavine pri Postojni.

KLJUČNE BESEDE

rodbina Dragotina Hribarja, tovarna Šumi, tovarna Pletenina, Rado Hribar, grad Strmol

ABSTRACT

THE STRMOL CASTLE LORD RADO HRIBAR AND HIS FAMILY

Rado Hribar, the last private possessor of the castle of Strmol was from a known Ljubljana family of a Slovene printer, industrialist, politician and follower of Slavic idea Dragotian Hribar. The mother Evgenija Šumi (Schumi) was from the middle-class family of dainty manufacturers of Franc and Josipina Schumi. The contribution brings a short history of the families, founders of the candy factory Šumi and the knitwear factory Pletenina, and some information about the family from which Rado's wife Ksenija, granddaughter of "the richest Slovene" Josip Gorup-Slavinjski from Slavina near Postojna, originated.

KEY WORDS

Family of Dragotin Hribar, factory Šumi, factory Pletenina, Rado Hribar, Strmol castle

Rod in mlada leta Dragotina Hribarja

Rado Hribar je izšel iz znane ljubljanske družine Dragotina (1862–1935) in Evgenije Hribar, roj. Šumi (sprva Schumi, 1875–1936). Oče Dragotin Hribar je bil sin prvega ljubljanskega trgovskega vrtnarja Jakoba Hribarja (1817–1878) in Ane, rojene Bogataj (1828–1898), doma iz Dorfarjev pri Škofji Loki. Jakobov oče, Jurij Hribar, je imel kmetijo v Dolskem ob Savi. Mati je bila Marija, rojena Mihelečič. Ker je Sava poplavljala in jim odnašala zemljo, so kmetijo prodali in se preselili v Ljubljano. Naselili so se v Karlovškem predmestju 23, kasneje preimenovano v Zvonarsko 9.¹ Jakob je umrl za sušico, star 61 let. Imel je osem otrok, štirje so umrli še majhni, Simon in Valentin pa tudi še dokaj mlada. Ostala sta le Dragotin in sestra Ana, ki so jo klicali Anca. Mati Ana je leta 1880 hišo v Zvonarski 9 prepisala na svoje otroke in se preselila v Stično, kjer je bila tudi pokopana.

Naslednji podatek, ki ga najdemo v tiskanih biografijah o Dragotinu Hribarju, je tale: Ko je opustil učiteljske, se je izučil tiskarske obrti.² Iz pripovedi njegove najstarejše hčerke Dragice pa izvemo tragikomično zgodbo o posebnem podvigu, ki je povzročil to preusmeritev v njegovem življenju, ki pa hkrati priča o njegovem zgodnjem zanimanju za politiko iz domoljubnih nagibov. V tistem času je bila mladina razočarana, ker je avstrijska vojska doživljala poraze v severni Italiji in je morala vedno več ozemlja prepuščati Italijanom. Fantje so hoteli pokazati, kako se je treba boriti in so z Dragotinom na čelu organizirali "veliko vojno" Prulčanov proti Trnovčanom. Poskrbeli so celo za konjenico, tako da so se ponudili kmetom, ki so prihajali po Dolenjski cesti v mesto, da jim napojijo konje, med tem ko bodo oni v gostilni. Dragotina sestra Anca je podajala konjenikom fižolovke z domačega vrta preko ograje. Manjkala je le še vojaška godba. Dragotin je vedel, kako priti do instrumentov. Skrivaj so si jih izposodili v šoli in jih tja tudi vrnili. Ker pa ti niso bili več v prvotnem stanju, je cela afera prišla na dan in Dragotina so izključili z učiteljskega.

Najprej je bil vajenec (1877–1880), pozneje pa tiskarski pomočnik (1884–1886) pri Jožefu Blazniku. Po vajeniški dobi je dovršil gremijalno in višjo trgovsko šolo na Dunaju. Sodeloval je pri *Novicah* in *Slovencu*, od 1887 pa tudi pri *Slovenskem narodu* in postal njegov odgovorni urednik (1888–1890). Hkrati je bil upravitelj *Narodne tiskarne*. O tem piše Ivan Hribar v svojih spominih: "*Tu se je pojavil pri meni – kakor deus ex machina – "Ka-*

*toliške tiskarne" stavec Dragotin Hribar s ponudbo, da, ako je upravnemu odboru všeč, vstopi on v "Narodno tiskarno" ter prevzame poroštvo, da "Slovenskemu narodu" ne bo potreba prenehati. Pogum mladega stavca mi je ugajal; zato sem izposloval pri upravnem svetu, da se je takoj sprejel za začasnega upravitelja tiskarne ... kasneje (je bil) imenovan za stalnega upravitelja ... in pokazalo se je takoj, v čem je prejšnje gospodarstvo bilo nedostatno. Dohodki pri listu in iz razprodaje knjig, ki jih je tiskarna imela v založbi, rastli so od meseca do meseca. Novi upravitelj upeljal je red v tiskarni, katera je od tistga časa začela lepo prospevati."*³ Tu se torej začenja nerazdružno prijateljstvo in sodelovanje teh dveh velikih slovenskih mož, ki sta bila sicer le daljna sorodnika. Ivana Hribarja so Dragotinovi otroci klicali "ded", hodili so v Cerklje na njegovo posestvo na počitnice, Ivan Hribar pa je bil reden gost pri Dragotinovi gostoljubni dolgi mizi v Udmatu.⁴

Dragotin Hribar se je leta 1891 preselil v Celje in tam ustanovil *Društveno tiskarno D. Hribar*. Po-budnica za ustanovitev tiskarne je bila Zveza slovenskih posojilnic, ki je želela pospeševati podjetništvo slovenskega prebivalstva, še posebej v tem narodno ogroženem predelu Štajerske. V ta namen je želela izdajati cenejši slovenski tisk. Ob tiskarni je Dragotin odprl tudi knjigarno in papirnico. Tiskal je gospodarsko-politični list *Domovina*. Najbolj imenitna publikacija, ki jo je tiskal v Celju, je bil *Ilustrovani narodni koledar* (1892–1904). Tudi sam se je udeleževal političnih bojev, namenjenih gospodarski okrepitvi Slovencev na Štajerskem in Koroškem.

Leta 1896 se je poročil s hčerko lastnice *Tovarne sladčic in kanditov Jos. Schumi* Evgenijo Schumi. Prva leta po poroki sta živela v Celju, kjer so se jima rodili prvi trije otroci: Dragica (1897–1995), Boris (1898–1966) in Zoran (1899–1988). Že leta 1899, ko sta bila še v Celju, sta začela načrtovati novo dejavnost v Ljubljani: izdelovanje pletenin. Zato se je družina že leta 1900 preselila v Ljubljano v Gradišče k babici Josipini. Tudi Josipina je bila izredna ženska in tu povejmo še njeno življenjsko zgodbo.

Kako je nastala tovarna Šumi

Josipina (Jozefa) Schumi, roj. Avbelj (1841–1917) se je rodila na samotni kmetiji in mežnariji poleg cerkve na Golčaju nad Blagovico. Oče Jernej Avbelj se je poročil s siroto plemenitega porekla Johano, rojeno Doles (pisano tudi Dolles in napačno

¹ Häuser-Verzeichnis der Landeshauptstadt Laibach, 1877, str. 21.

² Domači prijatelj, 5, 1931, 9/10, str. 274.

³ Hribar I., *Moji spomini I*, str. 84–85.

⁴ Staro ime za Vodmat.

Golčaj nad Blagovico, na levi rojstna hiša Josipine Šumi, ok. 1925. (last A. Hribar)

Doller). Gasper Doles naj bi prišel z Bavarske in vzel v zakup posestvo gradu Medija v Izlakah pri Zagorju. Gasper in njegova žena Krescencija (Crescentia), rojena Albrecht sta bivala v gradu in sta imela več hčera. Po družinskem ustnem izročilu se je Krescencija nekoč, ko je otrokom rezala kruh, tako urezala v trebuh, da je za posledicami umrla. Nato se je Gasper poročil z neko kmetico. Tudi Gasper je kmalu umrl in mačeha se je znova poročila. Novi očim se je hotel sirot znebiti in jih je razdelil okoliškim kmetom. Johana je šla služiti v gostilno Benkovič "ob veliki cesti" (Dunaj-Trst) blizu Blagovice. Tam jo je spoznal Jernej Avbelj, doma z Limbarske gore, ki si je na sosednjem hribu Golčaju ustvaril dom v mežnariji poleg cerkve sv. Neže. Tu Johani ni bilo lahko, saj ni bila vajena kmečkega dela. O njej so pripovedovali, da ni imela "kmečkih manir" in da se je izogibala delu v hlevu in na polju. Bila pa je dobra kuharica in odlična vezilja. Potomcem je zapustila celo skrinjo vezenin. Pa tudi "po kranjsko ni znala prav govoriti". Edini spomin, ki ga je ohranila od svojih staršev, je bil prstan z začetnicama očetovega imena (GD) in s simboli vere, upanja in ljubezni.⁵

⁵ Prstan hrani Jožica Senegačnik, ki je sestavila tudi rodovnik družine Avbelj in zapisala svoje spomine na Golčaj. Hiša je bila med drugo svetovno vojno požgana, vendar jo nameravajo krajani ob obnovljeni cerkvi Sv.

Jernej in Johana sta imela sedem otrok: Nežo, Janeza, Marijo, Josipino, Tomaža, Jakoba in Toneta.⁶ Kmetijo na Golčaju je prevzel najstarejši sin Janez. Nežo in Josipino so poslali v Ljubljano k teti, Johanini sestri Mariji, ki je bila poročena s krčmarjem gostilne Figovec (rekli so mu "Figabirt"). Tam se je Josipina naučila kuhati in je nekaj časa služila tudi pri Galletovih na gradu Bistra. Potem je odšla z neko družino v Budimpešto kot varuška. Tam je spoznala Franca Schumija, ki je imel tedaj v Budimpešti slaščičarsko obrt. Poročila sta se in Josipina se je hitro priučila nove obrti.

Franc Schumi je bil nenavaden človek, izredno nadarjen, a brez posebnih šol. Izučil se je za slaščičarja, a nikjer ni imel obstanka. Evgenija se jima je rodila še v Budimpešti. Čeprav jima je posel cvetel, se je Franc nenadoma odločil, da se preselijo v Ljubljano. Najprej sta se naselila na Kongresnem trgu, v tedaj enonadstropni hiši št. 13 (danes je na tem mestu dvonadstropna hiša št. 14). Franc se je bolj zanimal za krajevno zgodovino in začel zbirati stare listine. Izdajal je *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain* in sodeloval v *Archiv für Heimatkunde* (oboje v letih 1882–

Neže ponovno postaviti kot planinski dom.

⁶ Cela družina se je fotografirala ob zlati poroki staršev v Ljubljani, kjer so praznovali pri Josipini (ok. 1884).

Družina Jerneja in Johane Avbelj z Golčaja, ok. 1884. Na sredi sedita starša, z leve sedi Neža, por. Potokar, stojijo Tone, Janez, Jakob in Josipina, por. Šumi, desno sedi Marija, por. Gabršček. (last J. Senegačnik)

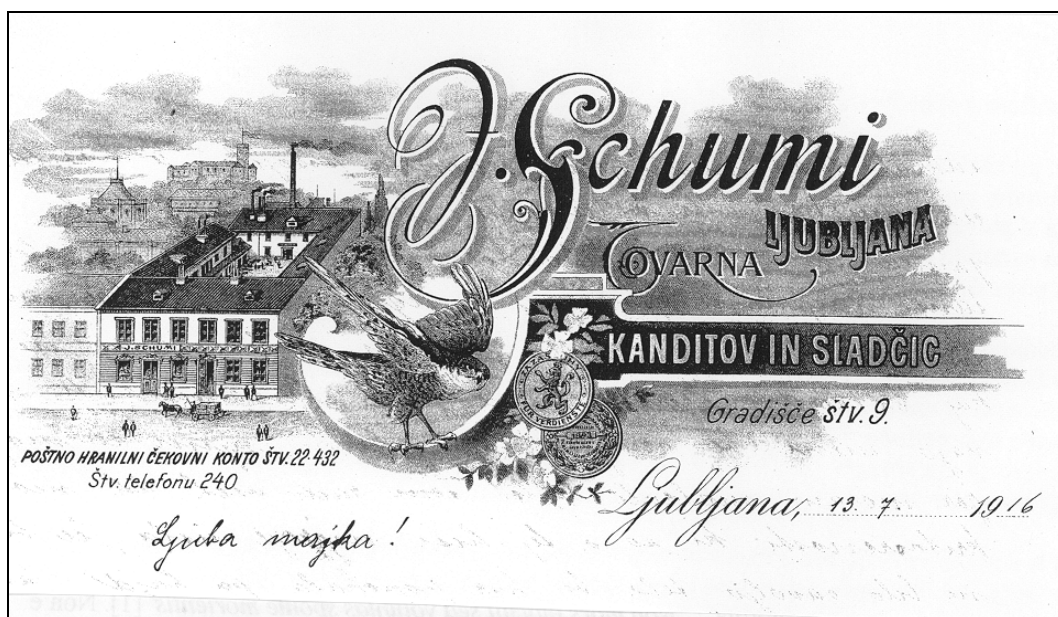

Franc in Josipina Šumi (roj. Avbelj) ok. 1885. (last A. Hribar)

1887). Potem pa je zapustil družino, zopet šel na tuje in se začel ukvarjati s teozofijo. V Gradcu, Ženevi in Zürichu je izdajal teozofski mesečnik *Die Liebe – Jesu Lehre aus dem Neujerusalem*. Domov se je vračal le še po denar, ki ga je Josipina s svojim truda polnim delom prislužila. Dvakrat je spravil tovarno na rob propada, tako da so na magistratu svetovali Josipini, naj se loči. Za tiste čase je bilo to nekaj nepojmljivega, vendar Josipina ni našla drugega izhoda. Franc je bil svojevrsten genij, a hkrati ves čas duševno neuravnovešen. Leta 1916 si je v Zürichu sam vzel življenje.

Zakonca Schumi sta leta 1880 kupila hišo Gradišče 9 (bivša Slovenska cesta 14)⁷ in zadaj na dvorišču zgradila "tovarno sladčic in kanditov", v pritličju pa sta bili dve slaščičarni. Josipina je pozneje kupila še Gradišče 7 (Slovenska 16), kjer je imela trgovino, slaščičarni pa je opustila. Pri vodenju podjetja sta Josipini največ pomagala zakonca Schulz. Rudolf Schulz je prišel iz Češke k Schumijevim najprej kot potujoči praktikant za dve leti. Zagledal se je v knjigovodkinjo Antonijo (imenovano Tani). Po zaključenih potovanjih – bil je na praksi celo v Ameriki in v Avstraliji – se je 1886 vrnil v Ljubljano in se z njo poročil. Tudi po Josipinini smrti sta zvesto upravljala tovarno, ko se je preimenovala v *J. Schumi nasl. D. & E. Hribar, Tovarna bonbonov in peciva Ljubljana*.

⁷ V prenovljenem Gradišču 9 sta si Rado Hribar in Ksenija Gorup uredila stanovanje leta 1926.

Pisemska glava tovarne Šumi pred 1916. (last R. Hribar)

Dragotin Hribar ustanovi tovarno pletenja in tkanin

Dragotin Hribar je začel leta 1900 s svojo novo obrtno dejavnostjo v bivši mizarski delavnici na Tržaški cesti 57. Zaprošil je za obrtno dovoljenje za tovarno, ki naj bi se imenovala *Prva slovenska mehanična avtomatična tvornica pletenja in tkanin Dragotin Hribar v Ljubljani*, češ da namerava v velikem obsegu izdelovati pletenine (nogavice, jopice, hlače, čepice in drugo perilo). Podjetje je bilo v register firm vpisano 13. 9. 1900, toda moral je spremeniti naslov v *Prva kranjska*.⁸

Očitno je že tedaj za novo podjetje skrbela Evgenija, saj je Dragotin hkrati vodil tiskarno v Celju, sredi leta 1901 je odprl knjigarno in papirnico v Ljubljani v Šelenburgovi ulici, v drugi polovici leta 1903 pa poleg teh še tiskarno. Tu je poleg mnogih drugih kratkotrajnejših periodik začel izdajati umetniško revijo *Slovan* (1902–1917), potem pa jo je prevzel Anton Pesek. Ker je menil, da Slovencem primanjkuje humorja, je začel izdajati humoristični list *Jež* (1903–1909). Večino sestavkov sta pisala Srečko Magolič (ki je bil tudi ilustrator in slikar) in Miljutin Zarnik, a tudi Dragotin je pisal svoje prispevke. Njegov smisel za humor so podelevali skoraj vsi njegovi sinovi. Morda jih je prav humor reševal v težkih povojnih letih, ko so v novem družbenem redu izgubili pridobljeno premoženje in družbeni ugled.

Leta 1903 je Dragotin kupil tovarniška poslopja ob Ljubljani na Zaloški cesti 14, kjer je do leta

1890 delovala tovarna kočev in sukna Terpinc-Zeschko. V dveh letih jih je temeljito prenovil in preselil stroje s Tržaške na Zaloško cesto. Tik ob osrednjem objektu proti skladišču je bil še daljši prizidek. Del tega, zraven tovarniškega poslopja, je namenil, potem ko ga je prezidal v enonadstropno hišo, za družinsko stanovanje, kamor se je z družino preselil leta 1905.⁹ Takrat je bilo že osem otrok, saj so se v teh letih rojevali otroci vsako leto po eden. To so bili poleg že naštetih prvih treh še: Vera (1900–1929), Rado (1901–1944), Mirko (1902–1999), Nada (1903–2000) in Evgen (Ženko 1904–1978). Kasneje so se rodili še: Ana (Niča 1907–1988), Svetozar (Sveto 1909–1996), Peter (1911–1992), Jožica (Beba 1913–2003) in Ljubica (1918–1963).

Najstarejša Dragica se spominja, da jim je oče prva leta, ko se je vračal iz tiskarne, rad pripovedoval razne zgodbe. Posebno imenitna je bila zgodba o ježu, ki je prelisil lisico. Ta je bila v verzih, ki jih je znal na pamet. Očitno je njegov humoristični list "Jež" dobil ime po tej basni. Pozneje sta bila starša preveč zaposlena, da bi se lahko kaj več ukvarjala z otroki, zato sta jim preskrbela dobre varuške in vzgojiteljice, ki so imele z množico živahnih otrok nemalo preglavic. Dragotin je skrbel za to, da so otroci govorili lépo, tedanja skoraj knjižno slovenščino. Pomembno pa mu je bilo tudi, da bi se otroci naučili tujih jezikov, najprej nemščine, pa tudi češčine in ruščine. Zato so imeli varuške različnih narodnosti: od

⁸ Kobe-Arzenšek, *Pletenina*, str. 15.

⁹ Prav tam, str. 16.

Hribarjeva družina leta 1919. Z leve sedijo: oče Dragotin, mati Evgenija drži najmlajšo Ljubico, Jožica (Beba) v naročju Dragice, Nada; srednja vrst: Peter, Niča, Svetozar, Vera; zgoraj stojijo: Ženko, Zoran, Rado, Boris in Mirko. (last A. Hribar)

Nemke Beti do Čehinje Helene Kavanek, imenovane Nenko, ki je ostala tako rekoč do smrti in je pokopana v Hribarjevi družinski grobnici. Ruska emigrantka Izmajlova, ki so ji rekli "generalša", ker je bil njen mož general, jih je učila ruščine. Z možem sta našla zatočišče pri Hribarjevih v Gradišču. Prav tako je ostala pri njih v Gradišču tudi "madame" Olga Dolivo Dobrovolsky, ki jih je učila francosko.

Dragica je pripovedovala, da so poleti jedli zunaj na "vrtu". Sprva so skoraj vsako nedeljo šli na krajši izlet k "Bašču", v gostilno ob Savi. Starša z najmanjšimi sta se peljala s kolesljem, večji otroci pa so šli peš s Schulzem (iz Šumijeve tovarne), ki jim je pravil zgodbe. Ko so neke nedelje zopet prišli tja, so bili tam vsi njihovi tovarniški delavci. Menda so nekaj praznovali, Dragotin pa je mislil, da je bilo to nalašč. Odtlej ni hotel več hoditi v gostilne, ampak je vabil goste na svoj dom: ob petkih je kupil zaboj živih piščancev, v soboto so jih zaklali, v nedeljo pa so jih kuharice "pohale", a zato so imele med tednom proste dneve.

Gostje pa so prihajali tudi ob drugih letnih časih in na druge dneve v tednu, tako da je bilo ob dolgi mizi v "udmatski obednici" vedno vsaj dvajset ljudi; poleg družine še župan Ivan Hribar, minister Anton Korošec, beograjski škof Ujčić, pozneje Izidor Cankar in drugi.

Iz družinskih pripovedi in zapiskov "gostov" izvemo, da je znal tudi Dragotin nekatere jedi imenitno pripraviti. Tako Ivan Hribar posveti Dragotinovim kolinam in "šari" celo pesnitev,¹⁰ medtem ko Anton Suhadolc¹¹ omenja, da nikjer ni jedel tako "imenitnih krvavic", in da ne ve, "kje se je Hribar naučil te umetnije", pri kateri ga nihče ni smel opazovati, ker je bila to njegova skrivnost. Anton Suhadolc je bil sošolec najstarejšega Hribarjevega sina Borisa in že od tedaj sta bila prijatelja. Ko je Boris končal študij strojništva v Pragi in prevzel obnovenjena dela v tovarni, je pritegnil Antona Suhadolca kot gradbenika k tem delom. Suhadolc v svojih spominih pripoveduje, da je bil nekoč povabljen na kosilo: *"Bilo jih je mnogo, tudi Izo (Izidor Cankar, op. A. H.), ki me je zelo lepo pozdravil kot desno roko Plečnikovo. Menda se je zmotil. Ko je prišla na vrsto solata, so jo prinesli v veliki posodi in postavili poleg Draga Hribarja. Prinesli so tudi vse začimbe: sol, jesih in olje. Hribar stari je zavihal rokave, zlil potrebne količine na solato in vse lastnoročno zmešal in to zelo temeljito. Potem so mu dali prt, da si je roke*

¹⁰ Hribar I., *Moji spomini II*, str. 154-159.

¹¹ Odlomke o Hribarjevih iz rokopisnih spominov Antona Suhadolca (1897-1983) mi je prijazno pretipkal njegov sin, matematik, dr. Anton Suhadolc.

temeljito obrisal, nakar so zmešano solato razdelili. Marsikateremu je pri tem obedu šlo na smeh."¹²

Deseti od otrok Svetozar Hribar pa pripoveduje takole: "Spominjam se, da nas je bilo pri kosilu zmeraj po dvajset. Miza je bila tako dolga, da nisem videl očeta na drugi konec, ko sem bil še majhen. Dokler je bila še babica živa, smo nenehno molili, v vsakem kotu je bila posodica z žegnano vodo, v trgovini s slaščicami je imela celo oltarček. Po babičini smrti pa nismo bili več tako goreči. Kosilo smo končali kar brez očenašev. No, pri jedi smo se videli, potem pa je šel vsak na svoj konec."¹³

Prvi sin Boris Hribar nam v svojih zapiskih prikazuje morda stvarnejšo podobo življenja v družini, pa vendar so njegove sodbe pretirane, ko pravi: "Med brati in sestrami ni bilo nikdar globokejših srčnih odnošajev. Mati je bila ves dan v tovarni oz. pisarni, videli smo jo le, če nas je prišla na tožbo guvernanta kaznovati in nabit. Razen tega pri obedih in večerjah, pri katerih je vladala železna disciplina in otroci nismo smeli govoriti."¹⁴

Evgenija Hribar, podjetnica in mati trinajstih otrok

Tu povejmo nekaj več o materi Evgeniji, ki se nam pokaže v pričevanjih drugih ljudi in zlasti v ohranjenih lastnih pismih v povsem drugačni luči. Bila je nenavadna ženska, stvarna, delovna in hkrati dobrosrčna in dobrodušna. V osnovno šolo je hodila k uršulinkam v Ljubljani, potem pa jo je mati Josipina poslala v dekleško šolo, ki so jo vodile redovnice v Škofji Loki. Doma je morala prijeti za vsako delo, kakor druge uslužbenke je morala "pometati trgovino", je zapisala nekje dvanajsta hči Jožica (Beba) Hribar. Anton Suhadolc o njej pravi: "Evgenija je imela zelo razvit trgovski čut in je dejansko vodila tovarno na Zaloški cesti. Imela je 13 otrok. Nekaj dni po porodu je šla v pisarno tovarne, otroka pa je pustila vzgojiteljicam. Bila je majhne postave, vendar na splošno lepa ženska in tudi zelo naučena (to je izobrazena, op. dr. A. Suhadolca). Ker sem hodil večkrat tja, mi je tožila, da jo boli glava, in da je zelo slabe volje. Rekel sem ji, da naj joka. "Ne, tega pa ne morem." Z vsemi otroki je bila prijazna. Ko so zrastle, jim je pustila, da so se izobrazevali, kakor je kdo hotel in mogel."¹⁵

Na očitke, da posveča svojim otrokom premalo časa, Evgenija takole odgovarja v pismu sinu Svetu, ki so ga poslali v dijaški dom gimnazije v Kočevju: "Na Tvoje pismo ni lahko odgovarjati, vendar to storim, ker sem iz njega razbrala, da imaš dobro voljo ostati v stiku s Tvojo materjo. ... Po-

tožiš, da nekateri otroci vse povedo svojim materam. Idealno bi bilo to – in v našem domu je to gotovo napaka, da je duševni stik prerahel, vendar akoravno še ne danes, spoznali boste moji otroci to šele v poznejših letih, da to ni moja osebna krivda bila, temveč le način življenja v našem domu in preobremenitev na delu in skrbah. – In vendar Sveto, pri vsem navideznom zanemarjanju vas otrok, vem in dostikrat še ne popolnoma zavedno (zavestno, op. A. H.) vem, kaj se godi v vaših dušah. Že dolgo, Sveto, vem, da si zaljubljen fantič 17. let. Ali sem Ti to kedaj očitala? Prav imaš, to so stvari, o katerih se ne da govoriti z drugim in vsako mlado bitje mora to stanje preboleti in pretrpeti sam s seboj. Rečem Ti to, bodi vedno pošten v teh zadevah in nikdar Ti ne bo žal mladih, zlatih let. – Kar pa se tiče "nasmeška", je ta meni ušel bolj iz jeze na tvoje neuspehe v vezi, da so Te nezrele sanje tudi odvrčale od dela. Ampak ..., če še toliko filozofiraš – delati moraš, brez tega ne dosežeš nič na svetu in nauči se samega sebe disciplinirati, potem Ti ne bo tako hudo izpolnjevati svoje dolžnosti. Ko sumiram vsebino Tvojega pisma, vidim, da si marsikatero točko prav dobro pogodil, ne moreš je pa tam, kjer sodiš o starših. Gotovo ni vedno vse prav, kar storimo, ali vsaj za svojo osebo lahko trdim, da delam v prid ne le Tvoj, temveč vas vsih vedno po preudarku in četudi se vam mnogokrat ne zdi prav, je le dobro, in če pa kedaj ni dobro, ni nikoli za vašo propast. – Vem, da so Tvoje vrstice tiho oproščenje – pa naj bo. Dobro Ti je v zavodu, brez skrbi si, izkoristi čas na vse strani in bodi zraven vesel zase in drugim dober prijatelj. ... Končam s skrbjo, da morda nobena mojih besed ne bo padla na rodovitna tla, če pa bo narobe (obratno, A. H.), bom srečna. – Tvoja mama."¹⁶

Kako skrbna in varčna pa tudi povsem praktičnega duha je bila ta lastnica tovarne nogavic, priča tudi tole pismo: "Ljubi Svetozar! Pred seboj imam par Tvojih na sprednji strani z mnogimi luknjicami strganih nogavic. To je od čevljinah rinčic, ki so preostre na notranji strani. Daj dotične čevlje takoj čevljarju, da potolče ojstrine, ker drugače je preveč škode..."¹⁷

Dragica Hribar pripoveduje, kako je skrbela za tovarniške delavke. Tistim, ki so rodile, je dala opremo za otroka od svojih otrok. Nekaterim, ki so se omožile, pa potem niso več hodile v tovarno na delo, je podarila pletilni stroj in jim pošiljala delo po naročilu, da so lahko doma kaj zaslužile. Razen tega je vsako leto oskrbela eno možko in eno žensko sirotišnico z volnenimi nogavicami.

¹² Suhadolc, *Spomini*. (odlomki iz rokopisa).

¹³ Grizila, Ko bi bil ostal fabrikant, str. 15.

¹⁴ Hribar B., *Pro memoriam*, str. 1.

¹⁵ Suhadolc, *Spomini*.

¹⁶ Iz pisma Evgenije Hribar sinu Svetozarju v Kočevje, 29. 9. 1926.

¹⁷ Iz pisma Evgenije Hribar sinu Svetozarju v Kočevje, 11. 1. 1928.

Poroka Dragotina Hribarja in Evgenije Schumi leta 1896. (last A. Hribar)

Dragotinove zasluge za slovensko gospodarstvo in kulturo

Medtem ko je Evgenija po smrti svoje matere vodila tako rekoč dve tovarni, se je Dragotin posvečal še mnogim drugim gospodarskim in političnim dejavnostim. Od leta 1919 do 1927 je bil predsednik *Kranjske hranilnice*. Leta 1919 je tudi vstopil v upravni svet *Južne železnice* in je kmalu združil *Slovenske lokalne železnice* v enoten sindikat. Z velikimi denarnimi žrtvami je pridobil delnice dolenskih železnic od avstrijske države in je tako obvaroval te važne proge pred inozemskim vplivom. Bil je tudi ustanovitelj (1922) in predsednik *Ljubljanske borze* (od 1924), predsednik *Hipotekarne banke*, upravni svetnik *Dunavsko-savske jadranske železniške družbe* in nadzorni član *Narodne banke* v Beogradu. Razen tega je bil član vrste gospodarskih in humanitarnih ustanov.

Dragotin Hribar in njegovi dediči, zlasti sin Rado Hribar, so podpirali slovenske umetnike. Tako je pri njih v Gradišču našel svoj atelje priznani slovenski slikar Božidar Jakac, ki so ga podpirali v času njegovega študijskega bivanja v Parizu, oddolžil pa se jim je s portreti družinskih članov.

"Ko so se dediči pok. industrijalca Dragotina Hribarja odločili, da žrtvujejo večjo vsoto v kulturni namen, jim je minister dr. Iz. Cankar predložil misel moderne galerije."¹⁸

Anton Suhadolc ga v svojih spominih takole opiše: "Hribar ni bil velik, bil pa je gotovo zelo lep; takrat, ko sem jaz hodil v tovarno, je nosil gosto brado in brke. Nosil je tudi očala. Večkrat sem z njim govoril. Obvladal je lepo slovenščino, pri govoru pa je bil nekoliko nepočakljiv. Mislim, da je bil zelo bister."¹⁹

Dragotin Hribar je bil tudi eden prvih lastnikov avtomobila v Ljubljani. O smešnih prigodah na vožnji z avtom leta 1912 piše Zoran Hribar takole: "V zlati knjigi spominov je zapisanih z debelimi črkami mnogo imen požrtvovalnih pionirjev avtomobilizma, med katere spada v naših krajih brez dvoma tudi moj oče Dragotin Hribar. Kot napreden človek se je koj v početku zanimal za avtomobil in si ga tudi nabavil. Kljub vsem, često obupnim težavam, je vzdržal in doživel razvoj avtomobila tako rekoč osebno ..."²⁰

Skoraj vsi Dragotinovi sinovi so bili tehnično nadarjeni. Ukvarjali se niso le z avtomobili, ampak tudi z letali. Svetozar Hribar je prevzel zastopstvo *American Motors* – prodaja motornih vozil in opreme, skrajšano *AMOT*, kjer mu je pozneje pomagal pri prodaji avtomobilov tudi brat Zoran, ki je bil sicer po študiju matematik, zanimal pa se je tudi za gospodarstvo, zlasti denarništvo. Takrat so morali biti prodajalci avtomobilov hkrati šoferski inštruktorji svojih kupcev.

Po pripovedi Zorana Hribarja so prvo letalo izdelali na tovarniškem dvorišču, in to kar iz papirja. Vanj so vdelali star avtomobilski motor. Letalce se je celo dvignilo kakšna dva metra, a potem strmoglavilo na tla. Toda niso odnehali. Potem ko se je Peter Hribar vrnil od vojakov v Novem Sadu, kjer je bil vodja eskadrilje pri letalcih, je postal civilni pilot. Z bratom Svetozarjem (ki je skupaj z Radom upravljal tudi tovarno Šumi) sta gradila letala za lastno uporabo v delavnici ob tovarni na Zaloški cesti. Peter je v ta namen zaposloval tehničnega risarja in tri inženirje. Izračune za letala je delal prof. Anton Kuhelj. Letala so imela znak Slep (Svetozar – Peter).²¹

Tudi Rado Hribar je bil pilot in si je v Londonu kupil trosedežno letalo podjetja *Haviland*, ki ga je uporabljal za svoja službena potovanja. Milček Komelj v knjigi *Kronika Marjana Pogačnika o zaljubljenih v umetnost* navaja: "Pogačnik je bil nekajkrat na Hribarjevem gradiču in se Hribarja spominja kot modernega človeka, ki je večkrat z le-

¹⁸ Ravnikar, Moderna galerija, str. 65.

¹⁹ Suhadolc, *Spomini*.

²⁰ Hribar Z., *Avto pred 25 leti*, str. 236.

²¹ Kobe-Arzenšek, *Pletenina*, str. 22.

talom sam pilotiral na velik travnat plato pred gradom, kar je bila za kmečke otroke posebna senzacija."²² Radova žena Ksenija pa je bila prva Jugoslovanka s pilotskim izpitom.

24. julija 1935, dva meseca pred smrtjo Dragotina Hribarja, so žena Evgenija in sinova Boris in Peter sklenili pogodbo in ustanovili javno trgovsko družbo, ki je prevzela podjetje. Naslov firme je bil še vedno: *Prva kranjska meh.- avtomat. tvornica pletenin z dodatkom Dragotina Hribarja nasledniki*. Nenavadna je bila tudi njegova oporoka v obliki kupne in prodajne pogodbe, ki sta jo sklenila novo ustanovljena trgovska družba (žena Evgenija z dvema sinovoma) in umirajoči Dragotin Hribar le tri dni pred smrtjo. Kupovalka se je obvezala, da bo poravnala prodajalčeve dedne odpravke. S to pogodbo je javna trgovska družba pridobila lastninsko pravico do podjetja, hkrati pa prevzela vse davščine in javna bremena od kupljenih nepremičnin.²³

Slovenski narod je 10. septembra 1935 objavil: "Danes ob 11. uri dopoldne je umrl v Ljubljani industrijalec in dolgoletni predsednik Zveze industrijcev Dragotin Hribar, ena najmarkantnejših osebnosti našega gospodarstva, mož širokega obzorja, izboren organizator..."²⁴ Tudi *Slovenec* poroča o njegovi smrti dan pozneje in pravi o njem: "Kot oseba je bil pokojni prototip med Slovenci kaj redkega selfmademana."²⁵

Še bolj žalostna pa je bila za družino izguba matere Evgenije, ki jih je zapustila le nekaj mesecev po očetovi smrti, stara komaj 60 let. Tudi njo je na zadnji poti pospremila množica pogrebcev, zastopnikov industrijskih in trgovskih krogov in predstavnikov javnega življenja, niso pa manjkali tudi mestni reveži, ki so se bili zatekali k pokojnici in pri njej našli podporo.²⁶

V testamentu je Evgenija sporočila, da je glavni del svojega premoženja že razdelila med svoje otroke in vnuke, tako da je dobil vsak najmanj svoj pripadajoči nujni delež, v tem primeru pa odreja razdelitev preostalega imetja. Delež na posesti javne trgovske družbe je zapustila sinovoma, Borisu eno četrtno in Petru tri četrtnine. Sledi dolg seznam vseh, ki se jih je v oporoki spomnila, začevši pri svojih sinovih in hčerah in vnukih pa vse do številnih delavcev in delavk v obeh tovarnah in njihovih družin. V oporoki še naroča, naj denar, ki ji ga je dolgoval sin Rado, ta razdeli Podpornemu društvu slepih, Ljudski kuhinji, Frančiškanski Elizabetini konferenci in Glasbeni matici v Ljubljani, vsakemu po 10.000 dinarjev, preostalih 10.000 dinarjev pa naj razdeli med

reveže, lačne in bolne otroke v Vodmatu.²⁷

Vendar s to oporoko in z nadaljnjim razvojem dogodkov niso bili vsi zadovoljni. Več o tem izvememo iz zapiskov Borisa Hribarja, ki pove tudi največ o bratu Radu, čeprav ga iz razumljivih razlogov kaže v slabi luči.

Kako je Rado "kupil prvorojenstvo"

Rado Hribar (23. 2. 1901 – 6. 1. 1944) je bil peti otrok in tretji sin v družini. O njem Anton Suhadolc pravi, da je bil "izredno bister". Sestra Dragica se spominja, da se je že kot otrok zanimal za trgovanje. Ko je kupoval svinčnike za šolo, mu je trgovec razložil, da dobi enega "povrhu", če jih kupi ducat. Tako jih je dobil trinajst in jih potem prodajal sošolcem, ki se jim je svinčnik polomil ali izbral ali so ga pozabili doma. Trinajsti svinčnik je bil njegov dobiček.

Brat Boris pa v svojih zapiskih pripoveduje: "*Rado je kazal že v otroških letih nagnjenje h gospodovalnosti in posestovanju in je jemal v kuhinji in pisarni, kar mu je trenutno ugajalo. Njegov pohlep po vodilnem mestu v družini kaže sledeča prigodba: Ko sem bil v višji srednji šoli, sem imel zelo primitivno šestilo. Že za šolo sem rabil boljšega in že takrat popolnoma tehnično opredeljen fant – sem si želel preciznega instrumenta. Ker mi ni bilo mogoče tega doseči od staršev, niti za božično ali godovno darilo, sem o tej želji potožil med brati. Takrat je bil zopet Rado, ki je vedel za takojšnjo odpomoč, rekoč: "Boris, jaz ti ga podarim, ako mi za to odstopiš svoje prvorojenstvo!" Brez pomisleka na posledice sem odgovoril: "Za skledo leče!" Šestilo sem od Radota dobil in v svoji otročji naivnosti nisem vprašal, odkod njemu – ki je bil tri leta mlajši od mene – denar, da mi ga je kupil."*²⁸

Naj povzamemo še eno Radovo mladostno prigodo, ki jo je povedala sestra Dragica: Nekega dne na koncu prve svetovne vojne, ko je zaradi razsula Avstro-Ogrske vladala splošna zmeda, se je Rado potikal po železniški postaji. Tam mu je neki vojak vrgel zaboj z vagona in ga pospremil z besedami: "*Da hast das Dreck!*" (Tu imaš ta dreck!). Rado je zaboj odnesel domov in ga skrtil na podstrešju. Bil je poln razvrednotenih bankovcev. Toda te bankovce so banke potem začele zamenjavati za nekaj "odkupnine" v novi valuti. Ker pa je bilo tistega denarja v zaboju veliko, je iztržil kar lepo vsoto. To naj bi bil njegov "začetni kapital".

Boris je po maturi leta 1915 odšel na Češko v Strakonice na strokovno šolo za pletilno industrijo in oba letnika končal v enem šolskem letu. Spomladi 1917 je moral k vojakom, nato pa na fronto. Zaradi bolezni se je že marca 1918 vrnil v

²² Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika*, str. 91.

²³ Kobe-Arzenšek, *Pletenina*, str. 21.

²⁴ *Slovenski narod*, 10. 9. 1935, str. 1.

²⁵ *Slovenec*, 11. 9. 1935, str. 1.

²⁶ *Slovenski narod*, 3. 4. 1936, str. 3.

²⁷ Kobe-Arzenšek, *Pletenina*, str. 21–22.

²⁸ Hribar B., *Pro memoriam*, str. 1.

Poroka Nade Hribar z Ivom Stancerjem 1922. Spodnja vrsta z leve: brat Iva Stancerja, Sveto H., mati Evgenija z malo Ljubico, Zlatica (hči Ivana Hribarja); nevesta Nada, ženin Ivo, Beba H., oče Dragotin, Peter H., Marija (žena Ivana Hribarja). Druga vrsta: Emilija (teta Milka) Šumi, oče in mati Iva Stancerja, desno od ženina Amalija Gorup, minister Anton Korošec, Dragica H., vzgojiteljica Helena Kavanek; tretja vrsta z leve: Zoran H., Jozi Gorup, Eleonora Gorup, Niča H., Ksenija Gorup, Miro Senekovič (?), Rado H.; četrta vrsta zgoraj: Boris H., Ženko H., Vera H., Slavko Plemelj, Mirko H. (last A. Hribar)

Ljubljano. "Nato sem se zdravil nekaj mesecev na Gorenjskem (zaradi tuberkuloze, A. H.) in sem marca 1919 odšel po lastni odločitvi (proti prvotni volji staršev) v Prago študirat strojno inženjerstvo."²⁹ Zdi se, da se je takrat zdelo staršem, da bi Borisu strokovna šola zadoščala. Dalje pripoveduje Boris, da je v Pragi zbolel (encephalitis letargica), a je kljub tej neozdravljivi bolezni doštudiral. "Dočim je za brata Radota moral oče intervenirati pred maturo, da jo je smel sploh polagati (tri tedne pred koncem šole je "šprical"). Po maturi je odšel Rado v Prago na abiturijentski tečaj, ki ga je kmalu zapustil pod pretvezo, da v Pragi ni zadostne prehrane. Po tem je na očetovo željo inškriral kemijo na ljubljanski univerzi. Tega študija ni vzel resno in ga je v kratkem času zapustil. V priznanje sposobnosti je dobil vodstvo tvrde Jos. Šumi, kjer je gospodaril samovoljno. Ko sem se jaz kasneje proti njegovemu izkoriščevanju položaja in rodbinskega imetja staršem pritožil, mi je bilo rečeno: "Če bi bil ti ostal doma, pa bi bil lahko ti gospodar Gradišča – sicer bo pa ipak Udmat tvoj."³⁰

Po končanem študiju v Pragi leta 1926 je Boris Hribar postal tehnični vodja tovarne. Lotil se je temeljite prenove, tovarno so razširili in nabavili nove stroje, tako da se je leta 1928 slabo stanje tovarne popravilo.³¹

Leta 1926 je bilo v družini več porok.³² Boris se je v Pragi poročil z Jiřino Brožíkovo. Kakor sam pripoveduje, bi bil lahko dobil službo v Pragi, pa so ga starši klicali domov, da čim prej prevzame vodstvo tovarne. V začetku so bili eni in drugi starši s to poroko zadovoljni in Dragotin se je veselil "prestolonaslednika", ki je bil na poti, potem pa so se prav po rojstvu Andreja Hribarja (29. 5. 1927) odnosi med obema družinama nepričakovano popolnoma spremenili. Boris se v svojem pisanju sprašuje, kdo je te intrige napeljal in indirektno krivi brata Rada. Verjetno je res prav on, ki je imel povsod zveze, izvedel, da so Brožíkovi svojo hčerko dali Borisu zgolj iz preračunljivosti, kar je mater Evgenijo očitno razjezilo in užalostilo.

²⁹ Prav tam.

³⁰ Prav tam, str. 4.

³¹ Kobe-Arzenšek, *Pletenina*, str. 22.

³² Dragica Hribar se je poročila s Slavkom Plemeljem, Niča Hribar pa z Izidorjem Cankarjem.

Gorupovi

Rado se je poročil 21. februarja 1926 s Ksenijo Gorup pl. Slavinjsko. Ta ženitev mu je vsekakor prinesla tudi bogato doto. Ksenija je bila vnukinja Josipa Gorupa pl. Slavinjskega, "najbogatejšega Slovenca"³³ na prelomu 19. v 20. stoletje. Josip Gorup je odšel iz rodne Slavine (pri Pivki) v Trst k stricu Janezu Kalistru, ki si je tam že pridobil precejšnje premoženje. Ker ni imel otrok, sta po njem podjetje dedovala njegova dva nečaka: Josip Gorup in Fran Kalister. Pozneje sta se s Franom razšla in Josip se je z družino preselil iz Trsta na Reko. S prvo ženo Ano Perghofer von Perghoffen iz Zakamna (Stein)³⁴ pri Celovcu je imel osem otrok. Po njeni smrti se je poročil z Ljubljanko Klavdijo Keesbacher, hčerko zaslužnega zdravnika in direktorja ljubljanskega filharmoničnega društva, Tirolca Friedricha Keesbacherja. Z njo je imel še šest otrok. Drugi sin Josipa Gorupa in Ane, Milan, se je rodil v Trstu in se tam tudi leta 1894 poročil s sestrično Amalijo, roj. Gorup (1871–1948). Milan in Amalija sta imela tri otroke: Eleonoro (Noro, 1895–1936), Josipa (Jozija, 1898–1926) in Ksenijo (1905–1944), ki so se rodili na Reki, kjer je imel Milan družinsko vilo. Milan je bil uspešen trgovec in tovarnar. Toda že leta 1914 je umrl za tuberkulozo v Arosu v Švici, kamor je šel na zdravljenje.³⁵ Očitno so se njegovi otroci šolali v Ljubljani, saj so vsi obvladali lepo slovenščino.

Kdaj so se Hribarjevi in Gorupovi zbližali, ne vemo. Morda šele po prvi svetovni vojni, ker je ohranjenih več pisem iz leta 1919. Tudi Eleonora je zbolela za tuberkulozo in je prihajala na zdravljenje v ljubljansko bolnišnico, kjer so Hribarjevi skrbeli zanj in jo pogosto jemali tudi k sebi na dom v Udmat. Jozi Gorup je v Pragi študiral slikarstvo in se tam družil s Hribarjevimi sinovi. Ksenija pa je pogosto spremljala mater in sestro. Tako so bili vsi Gorupovi povabljeni na poroko Nade Hribar z Ivom Stancerjem leta 1922, o čemer priča ohranjena velika skupinska fotografija, na kateri so bili tudi drugi imenitni gostje, kakor minister Anton Korošec.

Družinske zdrahe

Vrnimo se sedaj v leto 1927. Boris piše o tedanjih dogodkih takole: "*Oče je naročil bratu Radotu, da naj takoj telegrafira v Prago staršem moje žene (da se je Borisu rodil sin, op. A. H.). Ta telegram ni bil nikoli oddan. Dva dni po porodu se je pripeljala iz Prage moja tašča, ki je bila šele na*

ljubljskem kolodvoru obveščena, da se ji je rodil vnuk. Sprejeta je bila iz nerazumljivega razloga od moje mame tako odbijajoče, da bi se takoj vrnila, če ji ne bi bilo do hčerke. Kaj se je v teh dveh dneh zgodilo, mi bo ostalo vedno nejasno. Kdo je te intrige napeljal ..." Vrh tega sta Borisova žena in novorojenček že v porodnišnici zbolela. Zato je tašča ostala v Ljubljani, odnosi med materjo Evgenijo in taščo pa so se še zaostriili. "*Ko je moja tašča uvidela, da nekdo proti moji ženi intrigira, je rekla moji materi: "Jaz sem dala doto, jaz sem dala opremo; če je ne maraš tukaj videti (v Udmatu, op. A. H.), daj Borisu vsaj toliko, da si bo lahko najel stanovanje." Nato je moja mati odgovorila, da tega tovarna ne prenese. Logično je moja tašča vprašala: "Kako pa prenese tovarna Radotovo stanovanje?," ki se je ravno takrat opremljalo s svilenimi tapetami, z izredno lepim lesom in umetniškimi skulpturami, z obloženimi vrati, s fontano v hali, marmornato kopalnico, z zlatim steklom v oknih – s kameleoni, krokodili, sovami, mačkami, psi in volkovi na dvorišču, z obširnimi lovskimi revirji itd., itd. na to je bil odgovor moje matere: "Der hat sich in ein anderes Nest gesetzt." (Ta je sedel v drugo gnezdo. Prev. A. H.)."*³⁶ Hotela je reči, da izvira vse to razkošje iz Gorupovega bogastva. Na tem mestu pa Boris postavlja nekakšno retorično vprašanje, kaj da je sploh "*posedovala gospa Ksenija Gorup Hribar Glišić*". Možno je, da njena dota niti ni bila toliko v denarju, ampak bolj v premičninah. Toda od kod ta priimek Glišić?

Zamolčana zgodba

Čeprav je Rado nudil Kseniji vse zgoraj naštetu udobje, mu Ksenija ni bila zvesta. Sledila je precej nenavadna zgodba, za katero naša generacija dolgo ni nič vedela. Leta 1932 je Rada zapustila, ker se je zaljubila v svojega učitelja jahanja, srbskega oficirja Vladimirja Glišića. Leta 1934 sta se poročila v neki pravoslavni cerkvi v Beogradu. Vendar ta zakon ni trajal dolgo. Nekaj časa sta živela v Črni gori, nato v Mariboru. Medtem je Rado leta 1936 kupil grad Strmol in vabil Ksenijo, naj se vrne k njemu. Znova je ušla, to pot Glišiću, najprej je bivala v Ljubljani, potem pa prišla na Strmol skupaj s svojo materjo Amalijo leta 1939. Rado je vložil tožbo zoper Glišića in sodišče je s "Sodbo v imenu njegovega Veličanstva kralja!" z dne 27. 3. 1940 razsodilo, da je bil drugi Ksenjin zakon neveljavno sklenjen, ker prvi ni bil razvezan. Po pripovedi Vilme Mlakar,³⁷ tedaj sobarice na gradu, so ob tem dogodku priredili v ožjem družinskem krogu

³³ Granda, Josip Gorup, str. 329.

³⁴ Dom Ane Perghofer, dvorec Steinhof v Zakamnu, je sedaj v lasti družine Wallner.

³⁵ Lukežič, Riječki Rotschild, str. 7.

³⁶ Hribar B., *Pro memoriam*, str. 4.

³⁷ Vilma Mlakar je bila zaposlena na gradu Strmol od 1939 do 1946. Glej prispevek Marije Cvetek v pričujoči številki *Kronike*.

Praznovanje na Strmolu leta 1937. Spodaj z leve: Peter H., Vida Jeraj (por. Hribar), Ljubica H., por. Luckmann; Niča H., por. Cankar; Rado H., Izidor Cankar, Nada H., por. Stancer; na sredi z leve: Vera Vrtačnik, Špelca Skaberne, por. Hribar; pesnik Pavel Golia, Zoran H., Ivo Stancer, Svetozar H.; zgoraj z leve: Miro Senekovič, Slavko Plemelj, arh. Miha Osolin, Mario Luckmann, Mirko H. (last A. Hribar)

znova "svatbo" na Strmolu in zakonca simbolično zvezali z verigami, da se ne bi več ločila.

Po podatkih v zemljiški knjigi je Rado Hribar kupil Strmol 18. aprila 1936 od Marije Fuchs, vdove Klemena Fuchsa (1850–1929). Verjetno je že prej hodil na obiske k princu Pavlu Karađorđeviću na grad Brdo pri Kranju³⁸ in tam izvedel, da je grad Strmol naprodaj. Verjetno mu je princ izrazil željo, da bi nekdo napisal zgodovino gradu Brdo. Rado je poznal novinarja Damjana Vahna in ga naprosil, da je napisal knjigo *Brdo: kratek pregled zgodovine gradu in graščine*. Knjigo je Rado H. izdal in založil leta 1940. Morda je prav za to zaslugi Rado že vnaprej prejel "U ime njegovog veličanstva Petra II." odlikovanje svetega Save III. reda, in sicer 30. julija 1937.

Boj za dediščino

Zgodovinski zapis o tovarni *Pletenina* navaja: "S smrtjo javne družabnice Evgenije sta 2. aprila 1936 njeno mesto prevzela, kot je določala pogodba 24. julija 1935, sinova ing. Boris in Peter..."³⁹ Že 9. maja 1936 sporočata sodišču, da ing. Boris izstopa iz družbe, bratu Petru pa dovoljuje

voditi firmo naprej.⁴⁰ Boris je pričakoval, da mu bo mati zapustila večji delež tovarne in bo on večinski lastnik. Ker se to ni zgodilo, je "Rado salamonsko razsodil: pojdiva narazen in naj eden drugega izplača. Prvotno sem hotel tovarno obdržati in druge izplačati. Ker pa je bilo na tovarni toliko legatov, da mi to iz lastnih sredstev ne bi bilo mogoče, sem vprašal Radota, če bi mi kreditiral. To vprašanje [prošnjo] je striktno odbil."⁴¹ "Kredit, ki ga je meni brat Rado odbil, je dal na razpolago bratu Petru ... nisem takrat videl drugega izhoda, kot da sem sprejel Radotove 3 milijone – drugič skledo leče."⁴²

Boris je svoje pričevanje sprva napisal za morebitno zapuščinsko razpravo na sodišču, kjer je hotel prikazati svoje zasluge za tovarno in krivico, ki se mu je zgodila, ter od bratov dedičev izterjati precejšnjo vsoto. Zato nadaljuje s podrobnim opisom Radovega postopnega prevzemanja in prisvajanja družinskih finančnih poslov (od prodaje *Dolenjskih železnic dalje*). Zadnji stavki se glasijo takole: "Dne 3. 1. 1944 je izginil moj brat Rado. Nastali so dvomi, če je še živ. Ko sem vprašal brata Svetozarja, kdo upravlja premoženje, mi je odgovoril, da teče vse kot poprej. Eventuelni de-

³⁸ Pavle Karađorđević je kupil grad Brdo leta 1935.

³⁹ Kobe-Arzenšek, *Pletenina*, str. 21.

⁴⁰ Prav tam, str. 22.

⁴¹ Hribar B., *Pro memoriam*, str. 11.

⁴² Prav tam, str. 12.

*diči po njem pa bodo: on, glavni dedič Peter in žena Radotova – Ksenija, ki dobi Strmol.*⁴³

Očitno sorodniki še kar nekaj časa niso vedeli, kam in kako je "izginil" Rado, in tudi ne, da so partizani skupaj z njim ubili tudi njegovo ženo. Rado je ves čas oskrboval partizane s hrano in obleko. Po drugi strani pa je moral v gradu sprejemati predstavnike nemške oblasti. Nekateri so bili celo njegovi poslovni ali siceršnji znanci, ki so že pred vojno hodili na Bled na počitnice in ga obiskovali. Tako se je skupaj s Ksenijo zapletel v neusmiljeno vojno kolesje.

Alozij Kalinšek v Kroniki podkravških vasi piše o Radu tole: *"Rado Hribar je bil premožen podjetnik, po naravi pa miren, resen in redoljuben človek. Poznanstvo z Nemci mu je odpiralo marsikatera vrata. Nekajkrat je rešil smrti več domačinov, ki so bili kot talci zaprti v Begunjah: na primer sovaščana Alojza Ropreta, katerega ime je bilo že natisnjeno na dvojezičnem plakatu, da je obsojen "zum Tode" in "na smrt" kot povračilo za "banditske" izgrede. Ne glede na rešitev nekaterih krajanov, ki so celo sodelovali s partizani, je VOS (Varnostno obveščevalna služba, op. A. H.) zakonca Hribar obsodila na smrt."*⁴⁴

Rado Hribar ok. 1930. (last A. Hribar)

Do zapuščinske razprave po Radu Hribarju je prišlo šele leta 1993 in dedovala sta brata Svetozar in Peter, oziroma njuni potomci, saj so ostali sorodniki Radov testament priznali. Iz odločbe o "zaplembeni stvari zoper Rado Hribarja", z dne 9. 1. 1946, izvemo, da so mu bile zaplenjene nepremičnine v Gradiškem predmestju,⁴⁵ grad Strmol, razne "udeležbe pri podjetjih" in delnice pri tovarnah in železnicah, posedoval pa je tudi marsikaj zunaj Slovenije, tako "veleposestvo Dubrava" v Zagrebu in "večinski paket delnic rudnika *Rudna glava*" v Beogradu.

Radove družbene in ljubiteljske dejavnosti

Rado Hribar je bil svetovljanski človek. Oblačil se je kakor kakšen angleški gentleman. V tridesetih letih preteklega stoletja je bil predsednik ljubljanskega avtokluba in aerokluba. V povezavi s to njegovo dejavnostjo je zanimiva še ena podrobnost iz knjige *Kronika Marjana Pogačnika: "Pri Mariji Devici na Polju je bilo urejeno zasilno ljubljansko letališče in v zvezi z njim se je v Pogačnikov spomin leta 1937 najbolj zarezala nesreča, ko je pričelo staro letalo po startu izgubljati hitrost in se je priletni pilot Nikitin, Rus po rodu, zaletel v zid umobolnice; smrt potnikov in posadke pa je po Ljubljani tako odjeknila, da je odtlej zaživela misel na nov aerodrom in nova letala. Rado Hribar, ki je sam pilotiral, je dal tedaj sugestijo, da je edini primerni prostor za letališče pri Brniku, vendar je s tem razjezil kmete, ki so imeli tamkaj lepe gozdove, v katerih so rasli velikanski jurčki. Letališče pa je bilo zgrajeno tam šele po vojni, ker socializem ni spraševal, ampak je gozdove preprosto posekal..."*⁴⁶

Rado Hribar je bil tudi član Ljubljanskega kluba, ki *"je bil središče družabnega življenja ... Ustanovitveni sestanek je bil v hotelu Union. Ko pa je vojaštvo izpraznilo prostore v Kazini, so se po njihovi prenovi leta 1926, ki je bila izvedena po zamisli arhitekta Mihaela Osolina, preselili v Kazino. LK je sestavljala nadvse pestra družčina elitnežev ... ljubljanski župani, veleindustrijalci, bančniki, politiki, odvetniki, veletrgovci ... generalni konzuli..."*⁴⁷

Rado Hribar je bil tudi občinski svetnik. V času od 8. junija 1934 do 6. januarja 1936 je bil predsednik Mestne hranilnice ljubljanske: *"Ko je 8. junija prevzela vodstvo hranilnice redna uprava pod predsedstvom Rada Hribarja, še vedno ni kazalo,*

⁴³ Prav tam, str. 13.

⁴⁴ Kalinšek, *Občina Cerklje*, str. 68.

⁴⁵ Rado in Svetozar sta bila solastnika tovarne Šumi in obeh hiš v Gradišču do leta 1943, ko je Rado tovarno prepustil Svetozarju.

⁴⁶ Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika*, str. 187. Hkrati s Kazino je leta 1926 arh. Miha Osolin opremil tudi stanovanje Rada in Ksenije Hribar v Gradišču 9.

⁴⁷ Zupančič, Pozabljeni ljubljanski klub.

da bo krize in z njo težkega položaja našega zavoda konec. Kakor že njegov predhodnik se je tudi predsednik Rado Hribar močno trudil, da bi zavod, ki je bil navezan samo na svojo lastno moč, mogel vzdržati na tedanji višini in je mnogo dela žrtvoval za to, da bi mogla hranilnica zopet redno poslovati. Sprožil je misel, naj bi se sanacija Mestne hranilnice izvršila na ta način, da bi Mestna občina ljubljanska vrnila naenkrat nekaj posojil pri Mestni hranilnici in s tem dala zavodu sredstev za izplačilo vlog. Ta načrt je uresničila naslednja uprava..."⁴⁸

Zanimivo je tudi dejstvo, da je Rado Hribar kupil grad šele po materini smrti. Ta mu je neomajno zaupala in tudi on jo je moral imeti zelo rad, vprašanje pa je, ali bi bila zadovoljna s tem Radovim nakupom. Na gradu še vedno visita sliki Radove babice Josipine Šumi (delo Ivane Kobilce), in matere Evgenije Hribar (to je kopija po originalnem portretu Ivane Kobilce, ki je v lasti A. Hribar).

Ko vstopimo skozi glavna vhodna vrata gradu Strmol, zagledamo na hodniku portret Rada Hribarja v srednjeveški viteški opravi. V roki drži prapor, na katerem je jelenova glava, gotovo znamenje njegove ljubezni do lova. V levem spodnjem kotu naj bi bila srednjeveška podoba gradu po Valvasorjevi risbi in pod njo je napis "Woivoda Stermolsky"; v desnem spodnjem kotu pa je nekaj takega kot njegov grb: na ščitu sta med drugim prekržani pisana sladkorna paličica in lizika, ščit pa krona kuharska kapa, kar seveda predstavlja njegovo glavno dejavnost, saj je bil lastnik tovarne slaščic. Kuharska kapa je hkrati videti kot knežji kamen, na katerem so ustoličevali karantanske kneze in koroške vojvode. V prečnem polju grba pa je propeler letala, znamenje njegovega pilotiranja. Sliko so mu podarili njegovi bratje, ko je grad obnovil.⁴⁹ Po njihovem naročilu in humorja polni zamisli jo je verjetno naslikal Božidar Jakac, ki ga je Rado Hribar gmotno podpiral.

Rado Hribar kot "Woivoda Stermolsky", B. Jakac (?) ok. 1937. (Slika se nahaja na gradu Strmol)

Fotografija Rada H., ki je služila slikarju za "viteški portret". (last A. Hribar)

⁴⁸ Petdeset let Mestne hranilnice ljubljanske, str. 66.

⁴⁹ Glej prispevek Marije Cvetek v tej številki *Kronike*.

Seveda je bil Rado Hribar tudi ljubitelj lovskih psov. Ko si je urejal grad, je dal izdelati v eni od sprejemnic kamin, ki ga krasi kamnita glava enega njegovih pasjih ljubljencev. Bil je tudi ribič. Na omenjenem portretu je v njegovem "grbu" tudi ribiška palica z ujetjo ribo. Razen tega je igral golf, kakor priča ena od ohranjenih fotografij.

Že leta 1936 sta bili na gradu dve poroki, čeprav grad tedaj še ni bil prenovljen: 19. maja sta se poročila najmlajša Radova sestra Ljubica z Mariom Luckmannom; 22. avgusta pa se je poročil brat Peter Hribar s Špelco Skaberne. Obe poroki sta bili v Velesovem. Rado je podpiral tamkajšnjega župnika, ki mu je menda rad prodajal starine iz samostana, s katerimi je Rado opremljal grad.⁵⁰

Na gradu je tudi knjižnica, ki vsebuje v glavnem slovenske, nemške in italijanske romane. Po pripovedi Vilme Mlakar je prišla vsaka nova slovenska leposlovna knjiga takoj po izidu na grad. Dostop do knjig so imeli vsi gostje in tudi zaposleni na gradu. Zelo verjetno je večina slovenskih knjig sedaj v kakšni drugi knjižnici. Ostalo pa je še nekaj strokovnih knjig o gospodarstvu in industriji in veliko lovske literature, ki je v glav-

*Exlibris, Josip M. Gorup, ok. 1926
(last grad Strmol).*

nem nemška. Tu so tudi nemške umetnostne revije, zlasti revije za notranjo opremo stanovanj. Kot letalec je Rado zbiral vojaške zemljevide, stare avstrijske specialke. Nekaj teh je še ostalo, *"večjo količino topografskih kart"* pa je poleg drugega ob aretaciji zasegla skupina VOS.⁵¹

Rado je imel tudi svoj ekslibris: krokarja, ki stoji na knjigi, pod katero je napisano ime lastnika: Rado Hribar. To malo grafiko, ki nas močno spominja na balado ameriškega pesnika Edgarja Allana Poeja *"Krokar"*, mu je naredil njegov svak, akademski slikar Josip (Jozi) M. Gorup, še preden je Rado kupil Strmol, saj je Jozi tragično preminil že jeseni leta 1926. Ko sta leta 1939 prišli na grad Radova žena Ksenija in njena mati Lia Gorup, sta prinesli seboj tudi večino umetniške zapuščine Jozija Gorupa. Iz pisma njegove matere Evgeniji Hribar (27. 9. 1926) izvemo, da je bil Jozi zaljubljen v baronico Karmen Codelli, ki je tudi hodila na obiske v Udmat k Hribarjevim. Njegovo smrt v Triglavskih planinah so si razlagali kot samomor zaradi nesrečne ljubezni. V resnici ga je imela tudi Karmen rada, toda Jozi je trpel zaradi duševnih depresij in si je ni upal prositi za roko. Krokar, napovedovalec smrti, je tako prerasel iz simbola v kruto resničnost ne le za slikarja Gorupa, ampak tudi za Rada, ki mu ga je namenil.

Umetnostni zgodovinar Milček Komelj v *Kroniki Marjana Pogačnika* pravi: *"Da so Hribarja ubili povsem po krivem, je vedno znova poudarjal tudi slikar Božidar Jakac, čigar osrednji mecen je bil pred vojno ravno Hribar, ki mu je v ljubljanski stavbi Sumija odstopil atelje, tako kot tudi sorodniku (bratu, op. A. H.) svoje žene in Jakčevemu prijatelju, slikarju živali Josipu Gorupu, ki je zaradi nesrečne ljubezni pozneje v gorah storil samomor."*⁵²

Usodni dogodki

Kakor smo že omenili, je bil Rado Hribar tudi vnet lovec in je imel v najemu lovski revir pod Krvavcem. Zanj je skrbel Slavko Plemelj (1891–1943), ki je bil med vojno zaposlen na Strmolu kot upravnik posestva in ribogojstva. Po poklicu je bil lovec in lastnik ribogojnice v Dragomlju. Pred vojno je bil upravitelj kraljevega dvorca v Kamniški Bistrici. Leta 1926 se je poročil z Radovo najstarejšo sestro Dragico Hribar. Tudi to poroko je pravzaprav spletel Rado in ni bila ravno posrečena. Dragica je bila izreden človek, morda po značaju najbolj podobna svoji materi. Pozno (leta 1940) se je vpisala na Dunaju na medicinsko fakulteto, ob izbruhu vojne se je vrnila domov, po izgubi moža pa je zopet odšla na Dunaj in študij

⁵⁰ Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika*, str. 90.

⁵¹ Kulovec in Jerkič: Vlada bo posestvo vrnila...
⁵² Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika*, str. 92.

dokončala leta 1951, ko je imela že 54 let. Zaposlila se je v neki dunajski bolnišnici in poročila z grofom Claricinijem.

Alojzij Kalinšek v svoji knjigi pravi o Slavku Plemlju še tole: "Kot sodelavec OF, a nasprotnik komunistične ideologije, je verjetno govoril o nesmiselnosti draženja okupatorja in nepotrebnih žrtvah, kar je bilo dovolj, da so ga terenski obveščevalci označili za "plavogardista"."⁵³

Medtem ko Kalinšek navaja, da je VOS Plemlja likvidirala že v septembru 1943,⁵⁴ pa Vilma Mlakar trdi, da so ga ubili le kak mesec pred Radom in Ksenijo. To potrjuje tudi knjiga *Korenine zla* partizanskega pisatelja Ivana Jana, kjer je objavljen celo razglas o likvidaciji Plemlja in drugih z datumom 25. november 1943.⁵⁵ Kljub temu "svarilu" in svarilu Radu naklonjenega sodelavca OF Jeriča,⁵⁶ naj se umakne vsaj v Ljubljano, Rado ni verjel, da ga nameravajo ubiti.

Po pripovedi Vilme Mlakar je bilo v skupini VOS okoli devet partizanov, med njimi tudi vsaj ena partizanka. Rado je mislil, da so prišli po tiskarski stroj, ki ga je zanje skrivaj pripeljal. Ko so potrkali na vrata, jih je povabil noter. Kuharicam je naročil, naj jim v vinski kleti postrežejo z jedajo. Ko so se najedli, sta vodilna dva prišla v kuhinjo in začela Rada obtoževati raznih grdih dejanj, ostali pa so se razkropili po sobah in začeli odnašati stvari. Po navedbi Vide Kulovec in Branka Jerkiča je to bilo naslednje: "Tri lovske puške s strelnimi daljnogledi, vojaško brzostrelko italijanske izdelave, pištolo "mauser", strelivo za vse to orožje, dva prstana, zlato žepno uro, 2 daljnogleda, pisalni stroj, radio aparat, obleke in obutev, ter večjo količino topografskih kart"⁵⁷ Kuharica Marija in Vilma Mlakar sta obtožbe svojih gospodarjev, ki so jih naštevati partizani, zanikali. Seveda to ni nič pomagalo.

Po pripovedi Nade Murko, hčerke strežaja Šteblaja, so partizani prepovedali, da bi pred peto uro zjutraj šel kdo z gradu, zato je Šteblaj še telefoniral ženi v lovsko kočjo pod gradom, da ga pred jutrom ne bo domov, potem pa so partizani telefonske žice prerezali. Ksenija H. se je menda preoblekla v jahalno obleko, kar je povsem verjetno, saj so zjutraj "vse tri aretirance (aretirali so tudi nekega prodajalca konj, ki je slučajno takrat bil na gradu, kakor je povedala Vilma Mlakar) so po globokem snegu odvedli proti Preddvoru. Tam so bili naslednjega dne zaslišani. A. S., ki ni bil povezan z delovanjem Hribarjevih, so izpustili, Rado Hribar in žena Ksenija pa sta bila ustreljena."

Tako Vida Kulovec in Branko Jerkič za skupnost borcev VOS-OF, ki še dostavljata: "Prav tako je navedba o mučenju aretiranih in posilstvu Ksenije Hribar sestavni del takratne protipartizanske propagande nasprotnikov narodnoosvobodilnega boja. A. S. je bil izpuščen po justifikaciji Hribarjevih in je bil živa priča dogodkov tako v gradu Strmol kakor tudi pri zasliševalnem postopku."

Žal ta "živa priča" ni navedena s celim imenom in naslovom, da bi nam povedala, kje so zakopani njihuni posmrtni ostanki.

Ksenija in njena mati

Ksenija Hribar, roj. Gorup (2. 9. 1905 – 6. 1. 1944) je bila vsekakor zelo nenavadna ženska. Bila je svetovljanska dama, govorila je več tujih jezikov, hkrati pa ne naduta, preprosta in do vseh ljubezniva.⁵⁸ Lahko rečemo, da je bila po duši avanturistka, ki ni poznala strahu. Morda je prav to postalo zanjo usodno.

Ivana Kobilca: Ksenija Hribar, roj. Gorup ok. 1923. (Mestni muzej Ljubljana)

⁵³ Kalinšek, *Občina Cerklje*, str. 71.

⁵⁴ Prav tam, str. 67.

⁵⁵ Jan, *Korenine zla*, str. 361.

⁵⁶ Jeriča so pozneje Nemci ubili v Gramozni jami, njegovo ženo pa odpeljali v koncentracijsko taborišče.

⁵⁷ Kulovec in Jerkič, Vlada bo posestvo vrnila..., str. 43.

⁵⁸ Po pričevanju Vilme Mlakar.

Ljubila je živali. Že v Gradišču na dvorišču naj bi imela pravi živalski vrt, njen ljubljenec pa je bil tedaj majhen krokodil, ki ga je vodila na vrvi po Ljubljani. Rado mu je naredil posebno kad in se z njim kopal. Nekoč pa ga je ugriznil v ramo in tedaj sta se odločila, da ga spravita v večna lovišča. Vendar sta ga dala nagačiti in še danes ga lahko občudujemo na gradu Strmol, kjer hranijo tudi fotografijo Ksenije, kako nežno pestuje krokodilčka.

Z možem Radom je ni vezala samo ljubezen do živali, ampak tudi ljubezen do letenja. Bila je prva jugoslovanska ženska s pilotskim izpitom. Na Strmolu hranijo umetniško izdelano srebrno šatuljo, ki jo je Kseniji poklonil ljubljanski aeroklub. Na njej piše: *"Kumici gospej Kseniji Hribarjevi ob blagoslovitvi letala Lojze 3. avgusta 1930, Aeroklub Ljubljana"*.

V že omenjeni knjigi Alojzija Kalinška je zapisano: *"Ksenija Hribar, Strmolska ... Po pripovedovanju je bila mirna in inteligentna ... Nekrivo so po ogabnem in nečloveškem mučenju umorili skupaj z možem."*⁵⁹

Ksenijina mati Amalija (Lia) Gorup je bila v gradu, ko so ga obkolili partizani in Rada in Ksenijo odpeljali. Toda nihče se ji ni upal povedati, da so ju ubili. Tako je pogosto sedela na balkonu in čakala, da se Ksenija vrne. Grad so v tistem obdobju stražili Nemci. Od uslužbencev sta ostali v gradu pri Amaliji samo kuharica Marija in Vilma Mlakar (tedaj Urh), ki je nato opravljala vsa druga opravila in ji je Amalija tudi marsikaj zaupala. Vilma je prišla še zelo mlada na grad, ki je postal tedaj njen pravi dom. Še tisto zimo (1944) jo je Amalija prosila, da je odpeljala cel zaboj dragocenih predmetov v Kranj k Majdičevim (s katerimi so bili Hribarjevi zelo povezani). Verjetno je Amalija pozneje živela od tega rešenega delčka Gorupovega bogastva. Po Vilmini pripovedi ona in kuharica Marija nista prejemale nobene plače, vendar se jima je Amalija oddolžila z darili. Kljub temu je na gradu ostalo kar nekaj spominskih predmetov obeh družin. Tako kristalna čaša z lovskim motivom in inicialkama JG (Josip Gorup, ki je bil Ksenijin stari oče) in srebrn jedilni pribor za osemnajst oseb (315 kosov) z istim monogramom; razen tega srebrn kozarec s celim imenom Ksenijinega očeta *Milan Gorup* in srebrn kozarec z monogramom EG (Eleonora Gorup). Na različnih predmetih najdemo tudi imena članov Hribarjeve družine, seveda največkrat monogram RH.

Iz Amalijinih pisem Svetozarju Hribarju izve mo, da je bila tik pred koncem vojne, to je v marcu in aprilu 1945, na gradu tudi Svetozarjeva hči, mala Ksenija (ki je pozneje postala baletka in znana plesna pedagoginja), da bi se tam malo

okrepila, ker je bila zelo slabotna. V začetku aprila 1945 se je oglasil na gradu arhitekt Miha Osolin (1883–1964), ki mu je Rado Hribar zaupal notranjo obnovo in opremo gradu in mu zapisal v do smrtno uporabo stanovanje v levem grajskem stolpu.⁶⁰ Naslednji dan napiše iz rodnega Šentvida pri Lukovici pismo Svetozarju v Ljubljano: *"Kako vesel sem bil svidenja s tvojo ljubko Ksenico, iskreno se me je oklenila, kar dobro zgleda in na vprašanje, kako se jej dopade, pravi, da bo 100 let tukaj ostala..."*. Prvotno je nameraval Ksenjico odpeljati, ko pa je videl, da ji ni dolgčas in da se je popravila, se je odpeljal brez nje. Amalija v pismu tudi pravi: *"Dobro je, da imam Vilmo, katera zna zelo dobro ravnati z otroci in Xenia jo ima tudi zelo rada..."*⁶¹ Pozneje, v maju, Amalija toži, zakaj Sveto že zahteva Ksenjico nazaj. Kajpak je ta slutil, da bo kmalu konec vojne, da bo prišlo do preobrata in bo tudi Amalija morala z gradu.

Nova oblast z Matijo Mačkom in Edvardom Kardeljem na čelu je takoj odločila, da bo grad služil njim. Dobra plat tega je bila, da so grad nemudoma zastražili in zato ni bil izropan in uničen. V prvem obdobju je bil grad počitniški dom za izvršni svet slovenske vlade, pozneje pa je postal protokolarni objekt.

Šele novi oblastniki so Amaliji povedali: *"Gospodarja ne bo več nazaj."* Po pripovedi Vilme Mlakar je bil to minister Tone Fajfar. Iz *Kronike Marjana Pogačnika* izvemo, da je bila Amalija Gorup 3. junija 1945 še na Strmolu: *"Jakac je v svojem dnevniku 3. junija 1945 tudi zapisal, kako 'je moral po nujnosti zaposlitve pri komisiji za kulturne spomenike na Strmol', in si potožil: 'Težka je bila pot z mešanimi občutki. Moje mecene obiskovati kot nekaj 'sovražnik'. V srce me je bolelo srečanje z gospo Gorupovo. Strašen čas, ki te živimo. Krut, neusmiljen.'"*⁶²

Prvo zatočišče je Amaliji Gorup nudil arhitekt Miha Osolin v svoji domači hiši v Šentvidu pri Lukovici, kjer so zanjo skrbele njegove nečakinje. Amalija jim je podarila nekaj spominskih predmetov, med temi portret svoje ljubljene Ksenije, delo Ivane Kobilce. Na zimo se je Amalija preselila h Svetozarjevi družini v Gradišče, naposled pa v svoje stanovanje na Resljevi cesti 4, ko se je to izpraznilo. Umrta je v novembru 1948. Pokopana je na Žalah skupaj s hčerko Eleonoro in sinom Jozijem. Na nagrobniku je napisana tudi njena Ksenija, čeprav je njeno truplo kakor tudi truplo njenega moža Rada zakopano nekje pri Mačah pod krvavškimi hribi.

⁶⁰ Gledano skozi vhod na dvorišče je levi, gledano s cerkljanske strani proti gradu, pa je to desni stolp.

⁶¹ Pismo Amalije Gorup s Strmola Svetu Hribarju z dne 31. 3. 1945.

⁶² Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika*, str. 92.

⁵⁹ Kalinšek, Občina Cerklje, str. 69.

Zaključek

Lahko rečemo, da je mati Evgenija Hribar res dobro poznala svoje sinove in je namerno zapustila večji delež tovarne bolj sposobnemu Petru in ne Borisu. Že prej pa sta z Dragotinom predala tovarno *Šumi* in večino finančnih poslov Radu. Še po Radovi tragični smrti sta se Boris in Ženko (oziroma njegova žena, ki jo je pooblastil) borila za večji kos dediščine, ki je medtem postala ljudska imovina. V svoji naivnosti sta ta dva verjela, da bo povojna oblast pravičnejša, da se bo zavzela za reveže in njunima družinama "odstopila" vsaj nekaj od zaplenjenega Radovega premoženja. Nič takega se ni zgodilo. Pač pa so že leta 1945 Petra in Svetozarja zaprli in jima zaplenili premoženje, leta 1947 pa so aretirali še Zorana Hribarja in njegovo ženo Lizo, in ju sodili v Nagodetovem procesu. Zorana so obtožili veleizdaje, Lizo pa po nekaj mesecih preiskovalnega zopora izpustili. Peter je bil ponovno obtožen leta 1951, a je že prej z dvema sinovoma pobegnil v Kanado. Svetozarja so obsodili na osem let zopora, vendar je v Kočevju odsedel le štiri. Zorana so obsodili na osemnajst let, a je bil po šestih letih v Sremski Mitrovici pogojno izpuščen. Boris in Ženko po vojni tudi nista dobila nobene prave zaposlitve, tako da so vsi Hribarji s svojimi družinami vred živeli več ali manj v pomanjkanju. Tudi "družinske zdrahe" so bile naši generaciji "zamolčana zgodba" in zanje ne bi izvedeli, če se ne bi našli zapiski in dokumenti.

Tako je v družini prišlo do sprave in kolikor so mogli, so si tudi pomagali med seboj, saj so vse teple nove nadloge. Velika družina se je občasno zopet zbrala ob kakšni okrogli obletnici, zlasti pa kadar je prišel kateri od Hribarjev iz tujine na obisk ali se za vedno vrnil v domovino. Največkrat smo se zbrali pri filozofu Mirku Hribarju in njegovi ženi Vidi Jerajevi v Idrijski ulici. Takrat se je zopet razživel "Hribarjev humor".

Leta 1995 je Radova sestra Josipina (Beba) Petrocokino, roj. Hribar, sprožila postopek za rehabilitacijo Rada Hribarja in jo tudi dosegla s Sklepom Okrožnega sodišča v Kranju z dne 18. 12. 2000: "Okrožno državno tožilstvo iz Kranja je dne 27. 11. 2000 pod opr. št. Ktr 1579/98 z dne 24. 11. 2000 navedlo, da po pregledu spisovnega gradiva zaključuje, da je nesporno, da je izpodbijana priglasitev Okrajnega ljudskega odbora Kranj predstavljala kazensko sodbo ter da v obravnavanem primeru kazenski postopek zoper obsojenega pokojnega Rada Hribarja ni bil izveden in da je bil "obsojen" na smrt oziroma likvidiran brez kazenske sodbe in celo brez kazenske obtožbe. ... V posledici navedenega je zato okrožno državno tožilstvo podalo izjavo, da zoper Rada Hribarja umika očitke, da je bil narodni izdajalec in naj se zato predlog OLO Kranj, št. 1172/I z dne 26. 1. 1946

razveljavi, in sicer tako, da se odpravi izrek v delu, v katerem je bilo navedeno, da je Rado Hribar, obsojen na smrt in likvidiran kot narodni izdajalec... Ker je bila razveljavljena obsodba, je sodišče razveljavilo tudi stransko kazen po odločbi Okrajnega sodišča v Kranju por. Št. Zp 16/46 z dne 11. 1. 1947 na podlagi katere je bilo Radu Hribarju zaplenjeno celotno premoženje."

VIRI

Arhiv družine Dragotina Hribarja (pisma, dokumenti, zapiski, zvočni posnetki) v zasebni lasti vnuka Rada Hribarja in vnukinje Angelike Hribar.

Hribar, Boris: *Pro memoriam*. Tipkopis v lasti Angelike Hribar.

Senegačnik, Jožica: *Zapiski o Golčaju*. Tipkopis.

Suhadolc, Anton: *Spomini*. Tipkopisni izpiski iz rokopisa v lasti dr. Antona Suhadolca (ml.).

ČASOPISNI VIRI

Slovenec, 1935.

Slovenski narod, 1926, 1935, 1936.

LITERATURA

Berčič, Branko: *Tiskarstvo na Slovenskem: zgodovinski oris*. Ljubljana : Odbor za proslavo 100-letnice grafične organizacije na Slovenskem, 1968.

Drnovšek, Stanka in Jožica Senegačnik: Začetki slovenskega industrijalstva: Šumi. *Traditiones*, 25, 1996, str. 395–398.

Enciklopedija Slovenije. Knjige 3, 4, 5. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1989, 1990, 1991.

Granda, Stane: Josip Gorup – najbogatejši Slovenec, pa ne le zase. *Slavenski zbornik* (zbral in uredil Janko Boštjančič). Vrhnikia : Galerija 2, 2005, str. 329–340.

Grizila, Sonja: "Ko bi bil ostal fabrikant, bi bil že zdavnaj pod zemljo". *Jana: slovenska družinska revija*, XVIII, 1989, št. 41, str. 14–16.

Häuser-Verzeichnis der Landeshauptstadt Laibach = Zapisnik hiš deželnega glavnega mesta ljubljanskega. Laibach : Klienmayr & Bamberg, 1877.

Hribar, Ivan: *Moji spomini I, II*. Ljubljana : Slovenska Matica, 1983–1984.

Hribar, Z(oran): Avto pred 25 leti. *Auto in sport*. I, 1938, št. 12, str. 236–238.

Jan, Ivan: *Korenine zla*. Ljubljana : samozaložba, 1995.

Jan, Ivan: Vlada bo posestvo vrnila Petru Hribarju : kar tako pa ne gre. *Delo, Sobotna priloga*, 12. 12. 1998, str. 30.

- Jurač, Jože: *Vonj tiskarskih barv: v počastitev sto šestdesetletnice Blaznikove tiskarne*. Ljubljana : Splošno združenje grafične industrije, 1989.
- Kalinšek, Alojzij: *Občina Cerklje na Gorenjskem med okupacijo in revolucijo: kronika podkrvaviških vasi*. Cerklje : [samozaložba], 2004.
- Kobe-Arzenšek, Katarina: *Pletenina: tovarna trikotajnega perila: zgodovinski zapis ob trojnem jubileju*. Ljubljana : Pletenina, 1971.
- Komelj, Milček: *Kronika Marjana Pogačnika o zaljubljenih v umetnost*. Ljubljana : KUD LOGOS, 2005.
- Kulovec, Vida in Branko Jerkič: *Vlada bo posestvo vrnila Petru Hribarju. Delo, Sobotna priloga*. 19. 12. 1998, str. 43.
- Lukežič, Irvin: *Riječki Rotschild : Josip vitez Gorup pl. Slavinjski, slovenski dobrotvor, veleposjednik i tvorničar, najbogatiji riječki građanin. Novi list (Rijeka), priloga Mediteran*, 16. 9. 2001, str. 6–7.
- Osolnik, Marko: *Vlada bo posestvo vrnila Petru Hribarju. Delo*. 1. 12. 1998, str. 4.
- Primorski slovenski biografski leksikon*. Knjiga 1. Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1974–1994, str. 457.
- Petdeset let mestne hranilnice ljubljanske: 1889–1939*. Ljubljana : Uprava mestne hranilnice, 1939.
- Ravnikar, E(do): *Moderna galerija. Kronika slovenskih mest*, VII, 1940, št. 2, str. 65–74.
- Slovenski biografski leksikon*. Knjiga 1, 1925–1932, in knjiga 3, 1960–1971.
- Strmšek, P.: *Celjski literarni almanah: (Ilustrovani narodni koledar 1890-1914). Celjski zbornik 1951*. Celje : Svet za prosveto in kulturo mesta Celja, 1951, str. 240–243.
- Vzor slovenske podjetnosti. Domači prijatelj : ilustrirana družinska revija*, 5, 1931, št. 9/10, str. 274.
- Zapisnik hiš deželnega stolnega mesta ljubljanskega*. V Ljubljani : A. Klein & Comp., 1901.
- Zupančič, Bogo: *Gradbenik, ki je postal arhitekt. Delo*. 4. 6. 2005, str. 6.
- Zupančič, Bogo: *Pozabljeni Ljubljanski klub. Delo*. 8. 4. 2006, str. 4.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Der Schlossherr Rado Hribar und seine Familie

Der letzte Privateigentümer des Schlosses Strmol Rado Hribar (1901–1944) stammt aus der bürgerlichen Familie des Dragotin Hribar (1862–1935) und der Evgenija geb. Šumi (Schumi, 1875–1936) aus Ljubljana (Laibach).

Der Artikel bringt zuerst die Geschichte von Rados Großmutter Josipine Schumi, geb. Avbelj. Sie wurde auf einem einsamen Bauernhof auf dem Hügel Golčaj 1841 geboren, nahe der Hauptstraße Triest-Wien. In Budapest, wo sie bei einer Familie die Wirtschaft führte, lernte sie ihren Landsmann, den Zuckerbäcker Franz Schumi, kennen und heiratete ihn. Im Jahre 1876 gründeten sie im Stadtzentrum von Ljubljana die später berühmte *Canditen-Fabrik der Josipine Schumi*. Weil sich bei dem zwar sehr begabten und an der Geschichte Krains interessierten und stets tätigen Franz immer mehr Zeichen einer Geisteskrankheit zeigten, musste Josipina die Fabrik selbstständig weiterführen. Franz irrte in der Welt herum und nahm sich 1916 in Zürich das Leben.

Die ältere Tochter Evgenija heiratete den Drucker Dragotin Hribar. Sie gründeten mit finanzieller Unterstützung der Mutter Schumi die *Erste krainische mechanisch-avtomatische Strick- und Wirkwaren Fabrik*. Weil sich auch Dragotin mehr mit anderen wirtschaftlichen und politischen Aufgaben befasste, leitete Evgenija nach dem Tod der Mutter 1917 praktisch zwei Fabriken und gebar dabei dem Dragotin dreizehn Kinder.

Die Wirkwarenfabrik wurde zuerst dem erstgeborenen Sohn Boris versprochen, welcher in Prag das Studium des Maschinenwesens absolvierte, aber am Ende wurde der viel jüngere Peter der Alleinbesitzer, während Rado die *Šumi Fabrik* übernahm. Dieser heiratete 1926 Ksenija Gorup, die Enkelin des reichen Josip Gorup, welcher 1903 den Adelstitel "von Slavinjski" (nach seinem Heimatort Slavina bei Postojna) erhielt. Der alte Gorup hat viel für die urbane Entwicklung Ljubljanas getan und ein slowenisches Mädchenlyzeum auf eigene Kosten gegründet, obwohl er in Rijeka lebte. Auch Ksenijas Vater Milan Gorup war Unternehmer und Schiffseigner, so bekam Ksenija eine schöne Mitgift, deren Reste sich noch heute auf Schloss Strmol befinden.

Boris erzählt in seinen Memoiren die seltsame Geschichte, wie er als junger Bursche sein Erstgeborenenrecht an Rado verkaufte. Was er für ein Kinderspiel hielt, wiederholte sich später noch einmal, als sich Rado alle wichtigen familiären finanziellen Unternehmen aneignete. Man kann sagen, dass er ein Unternehmer im modernen Sinne des Wortes war und mit dem Geld gut umgehen konnte. Andererseits war er auch eine romantisch sentimentale Seele, da er sein ganzes Vermögen in den Kauf (1936) und Renovierung des Schlosses Strmol steckte. Dasselbst wurden mehrere Familienfeste gefeiert, nur der grollende Boris besuchte ihn dort nicht. Erst nach dem Krieg, als alle Hribars ihr Vermögen verloren hatten und in Not und Verfolgung lebten, kam es zur Versöhnung.

Während des Zweiten Weltkriegs versorgte Rado Hribar die Partisanen mit Kleidung und

Nahrung. Aber auch deutsche Offiziere kamen oft zu Besuch. Einige hatte Rado schon vor dem Krieg auf seinen Geschäftsreisen in Deutschland kennen gelernt. Durch seine Bekanntschaften mit den Deutschen konnte er manchen Mitgliedern der Befreiungsbewegung das Leben retten. Trotzdem oder gerade deswegen wurden Rado und Ksenija Opfer der kommunistischen Revolution. Sie wurden am 4. Januar 1944 im Schloss verhaftet und zwei Tage später im Wald hingerichtet. Rado Hribar wurde erst 1946 des Hochverrats beschuldigt, und sein Besitz wurde enteignet. Eine seiner Schwestern, Josipina Petrocokino, geb. Hribar, erreichte im Jahre 2000 seine Rehabilitation und die Brüder Svetožar und Peter, welche als Erben in Rados Testament genannt werden (beziehungsweise deren Nachkommen), bekamen von dem neuen slowenischen Staat eine Entschädigung für die beschlagnahmten Güter.